

УДК 343.3

Ірина Медведєєва,*ад'юнкту кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 335 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 Кримінального кодексу України). Стисло проаналізовано об'єктивні й суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 335, на підставі проведеної кримінально-правової характеристики обґрунтовано пропозицію щодо необхідності вдосконалення законодавчої конструкції складу злочину, передбаченого ст. 335 Кримінального кодексу України, з метою її ефективного застосування на практиці.

Ключові слова: кримінально-правова характеристика, склад злочину, ухилення від призову, строкова військова служба, військова служба за призовом осіб офіцерського складу.

Постановка проблеми. Відповідно до Конституції України, захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1, ст. 17]. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

На шляху до Євроінтеграції в умовах значних економічних, соціальних, політичних змін, які відбуваються сьогодні в нашій державі, а також з урахуванням загострення суспільно-політичної ситуації на сході та півдні України проблема створення сильної й боєздатної армії є однією з основних на сьогоднішній день і потребує першочергового вирішення. Проте реформування Збройних Сил України має низку проблем, серед яких не останнє місце посідає проблема належного комплектування Збройних Сил України.

Відповідно до ст. 65 Конституції України, захист Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України є обов'язком, а не правом громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до чинного законодавства. У зв'язку з цим у випадку відмови від виконання цього обов'язку для громадян настають негативні наслідки, відповідно до чинного адміністративного та кримінального законодавства. Так, наприклад, наслідки за ухилення від служби передбачені Кодексом про адміністративні правопорушення України, який містить ст. 210 «Порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про загальний військовий обов'язок і військову службу» і ст. 210-1 «Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Кримінальний кодекс України в розділі XIV Особливої частини «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності

державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» містить норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення порядку комплектування Збройних Сил України: ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335); ухилення від призову за мобілізацією (ст. 336); ухилення від військового обліку або спеціальних зборів (ст. 337). Однак у межах дослідження зупинимося на кримінально-правовому аналізі такого складу злочину, як ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, передбаченого ст. 335 Кримінального кодексу України.

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за злочини у сфері недоторканності державних кордонів, забезпечення призову й мобілізації досліджували в працях А.О. Данилевський, Ю.О. Данилевська, О.В. Кришевич, А.П. Мозоль, Р.С. Орловський, О.О. Пашенко, А.М. Притула, Є.Л. Стрельцов, В.В. Федосєєв, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблістий та ін. Натепер відсутні комплексні монографічні дослідження кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу. Це спричинено передусім відсутністю протягом тривалого часу наукового інтересу до цієї проблеми та практики застосування ст. 335 Кримінального кодексу України. Проте окремі аспекти законодавчого визначення і практичного застосування цієї норми, у тому числі й щодо встановлення покарання за ухилення від призову на військову службу, досліджувалися в роботах таких вітчизняних і зарубіжних учених, як М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, В.В. Голина, П.Ф. Грішанин, Л.М. Давиденко, О.О. Дудоров, О.Г. Кальман, О.Г. Колба, М.І. Мельник, І.І. Митрофанов, Г.Ф. Поленов. Ураховуючи вищевикладені й реалії сьогодення, можемо сказати, що про-

блема кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу викликає не лише науковий, а й практичний інтерес, а тому потребує подальшої розробки та вдосконалення.

Метою статті є дослідження кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу (ст. 335 Кримінального кодексу України), а також подальше вдосконалення правових підстав призову громадян України на строкову військову службу й механізму реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 335 Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Як уже було зазначено вище, захист Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України є обов'язком громадян України [1, ст. 65]. Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», Збройні Сили України та інші військові формування комплектуються військовослужбовцями шляхом: 1) призову громадян України на військову службу; 2) прийняття громадян України на військову службу за контрактом [2]. Військовий обов'язок встановлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України й, відповідно до чинного законодавства, може бути реалізований у таких формах: підготовка громадян до військової служби; приписка до призовних дільниць; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) і призов на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку [2, ч. 3 ст. 1]. Основною формою виконання військового обов'язку є зазвичай військова служба, одним із видів якої є строкова військова служба [2, ч. 6. ст. 2]. Призов громадян України та офіцерів на військову строкову службу здійснюється після видання відповідного Указу Президента України.

Варто відзначити, що, згідно з Конституцією та Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу», за наявності тих чи інших підстав виконання військового обов'язку може бути замінене громадянину України альтернативною (невійськовою) службою [1; 3, ч. 3 ст. 1]. Альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби й має на меті виконання обов'язку перед суспільством. Відносини, які виникають у зв'язку з проходженням строкової військової служби чи альтернативної (невійськової) служби, врегульовані низкою нормативно-правових актів (Конституція України, Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» та інші закони й підзаконні нормативно-правові акти Укра-

їни в цій сфері, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України). Однак, коли громадянин України або офіцер умисно без наявності поважних причин, установлених законом, ухиляється від призову на строкову військову службу, він буде підлягати кримінальній відповідальності відповідно до ст. 335 Кримінального кодексу України.

Стаття 335 Кримінального кодексу України міститься в розділі XIV Особливої частини «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» й установлює кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Як уже бачимо з тексту статті, диспозиція цієї норми є бланкетною, тобто такою, що відсилає нас до інших нормативно-правових актів, серед яких першочергового значення набуває Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». Саме бланкетний характер норми ускладнює ефективне її застосування на практиці. Донедавна вона взагалі виконувала суто номінальну функцію в кримінальному законі, а на практиці майже не застосовувалась; перевага надавалась практичному застосуванню адміністративно-правових норм у цій сфері. Проте практичний досвід застосування ст. 335 Кримінального кодексу України протягом останніх років змусив наукову спільноту знову звернути увагу на проблеми законодавчої конструкції цієї норми з метою її подальшого дослідження та пошуку нових ефективних шляхів удосконалення.

У межах статті з метою з'ясування окремих проблем правозастосування цієї норми розглянемо більш детально об'єктивні й суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 335 Кримінального кодексу України (об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону).

Родовим об'єктом ухилення від призову на строкову військову службу є суспільні відносини, що забезпечують безпеку та обороноздатність України. Важливість цього об'єкта зумовлена тим, що, згідно зі ст. 17 Конституції України, захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Однак ці суспільні відносини є родовим об'єктом і для злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України, саме тому дуже важливо правильно встановити безпосередній об'єкт суспільно небезпечного діяння, що розглядається. Безпосереднім об'єктом ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є встановлений відповідно до чинного законодавства порядок комплектування Збройних Сил України, що забезпечує її обороноздатність.

Як ми вже зазначали раніше, диспозиція ст. 335 Кримінального кодексу України є бланкетною, а тому для подальшої характеристики

об'єктивної сторони складу злочину, що розглядається, необхідно звернутися до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2]. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 335 Кримінального кодексу України, характеризується наявністю суспільно небезпечного діяння, яке може бути вчинене у формі як дії, так і бездіяльності. Бездіяльність у цьому випадку полягає в неявиці призовника без поважних причин за повісткою до військового комісаріату з метою відправки на військову службу. Так, відповідно до п. 10 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», у разі неявки призовника без поважних причин за викликом районного (міського) військового комісаріату на призовну комісію він несе відповідальність, установлену законом. У п. 11 ст. 15 цього Закону перераховано такі поважні причини: перешкода стихійного характеру, хвороба призовника або інші обставини, які позбавили його можливості особисто прибути в зазначені пункт і строк; смерть його близького родича або близького родича його дружини. Під близькими родичами потрібно розуміти батьків, дружину, дитину, рідних брата, сестру, діда, бабу. Варто також відзначити, що зазначені вище поважні причини неприбуття призовників до призовних дільниць у встановлений строк повинні бути обов'язково підтверджені відповідними документами.

Для кваліфікації дій особи за ст. 335 Кримінального кодексу України обов'язковими є проходження медичної комісії з позитивним висновком про придатність до військової служби, наявність рішення районної (міської) призовної комісії, вручення призовнику письмової повістки з указаним місцем і точним часом явки для відправки у війська [4, с. 1093].

Ухилення від призову на строкову військову службу може вчинюватися й шляхом дії. Наприклад, заподіяння призовником собі тілесного ушкодження або іншої шкоди здоров'ю, симуляція хвороби, підкуп працівників військомату й учинення інших дій. Якщо зазначений злочин пов'язаний із підбрюхою документа або з наданням неправомірної вигоди службовій особі, вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів (ст. 335 та відповідними частинами ст. ст. 358 і 369 Кримінального кодексу України) [4, с. 1093].

Залежно від конструкції об'єктивної сторони ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу сконструйовано як злочин із формальним складом, тобто є закінченим із моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. Так, у разі бездіяльності злочин вважається закінченим із моменту неприбуття призовника (офіцера) у військовий комісаріат для відправки у військову частину, а в разі дії – з моменту, коли призовнику (офіцера) вдалося незаконно звільнитися від призову на строкову військову службу.

Способи ухилення можуть бути різними: підбрюха документів про хворобу, від'їзд із місця постійного проживання, умисне спричинення собі тілесного ушкодження або іншої хвороби, симуляція хвороби, підкуп працівників військомату тощо.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі прямого умислу: особа знає рішення призовної комісії про її придатність до військової служби, про призов на військову службу і строк явки для відправлення її у військову частину й бажає ухилитися від призову. У разі ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу шляхом дії винна особа вчиняє ті чи інші дії (наприклад, змінює місце проживання, заподіює собі тілесні ушкодження, стимулює хворобу, пропонує неправомірну вигоду лікарю або працівнику військомату) з метою створення умов для визнання її з тих чи інших причин особою, що не підлягає призову на строкову військову службу [4, с. 1094]. Мотиви є факультативною ознакою цього складу злочину, а тому не мають значення для кваліфікації, проте можуть впливати на ступінь суспільної небезпечності ухилення.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», суб'єктами ухилення від призову на строкову військову службу можуть бути тільки придатні для цього за станом здоров'я громадянин України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, і старші особи, які не досягли 27-річного віку й не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу [2, ч. 1 ст. 15]. Також, згідно зі змістом диспозиції ст. 335, як суб'єкт цього злочину може визнаватися громадянин України, який має освітній ступінь вищої освіти не нижчий за бакалавра, пройшов повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склав встановлені іспити й атестований до офіцерського складу і якому присвоєно відповідне первинне військове звання офіцера запасу, за наявності наказу Міністра оборони України про призов для проходження військової служби особами офіцерського складу.

Якщо громадянин України, який досягнув 17-річного віку і став на військовий облік, відповідно до медичного огляду був визнаний придатним для проходження строкової військової служби, однак при досягненні ним 18-річного віку злісно ухиляється від явки на медичний огляд, то в такому разі також є всі підстави для відкриття кримінального провадження за ст. 335 Кримінального кодексу України. Проте притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка досягла призовного віку (17 років) і не стала на військовий облік, не передбачено законодавством про кримінальну відповідальність. Можемо зробити висновок, що реалізація кримінальної відповідальності можлива лише щодо військовозобов'язаного, який ухиляється від призову на строкову військову службу. А той факт, що громадянин України з досягненням призовного віку умисно не стає на військовий облік, не вивчає основи загальної військової підготовки й не проходить заняття із прикладної фізичної підготовки (хоча це прямо передбачено ст. ст. 9–11 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» й Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392)) і при досягненні 18-річного віку

ухиляється вже від призову на строкову військову службу, свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки діяння й конкретизований прямий умисел [5, с. 192].

Варто відзначити, що призовники, які призиваються для проходження альтернативної (невійськової) служби, не можуть бути суб'єктами злочину, передбаченого ст. 335 Кримінального кодексу України. Як уже було зазначено, право на альтернативну службу мають громадяни України у випадках, коли виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з чинним законодавством України релігійних організацій, вівчення яких не допускає застосування зброї. Також не можуть бути суб'єктами цього злочину іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні [2, п. 6 ст. 1]; жінки, які за фахом мають медичну чи іншу спеціальну підготовку і придатні до проходження військової служби, так як, згідно із Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», вони можуть у мирний час добровільно вступати на військову службу тільки за контрактом [2, п. 7 ст. 1]; особи, яким на підставі Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» дана відстрочка за рішенням призовної комісії або які звільнені від призову на підставі цього самого Закону.

Висновки

Здійснивши кримінально-правовий аналіз складу злочину, передбаченого ст. 335 Кримінального кодексу України, можна зробити такі висновки.

Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу може тягнути за собою, крім адміністративної, ще й кримінальну відповідальність у випадках, установлених кримінальним законодавством України.

Диспозиція ст. 335 Кримінального кодексу України є бланкетною, а тому під час здійснення кримінально-правової кваліфікації суспільно небезпечних діянь, передбачених цією нормою, виникає низка проблем щодо правильного та чіткого застосування чинного законодавства

Статья посвящена исследованию проблемы уголовной ответственности за уклонение от призыва на срочную военную службу, военную службу по призыву лиц офицерского состава (ст. 335 Уголовного кодекса Украины). Кратко проанализированы объективные и субъективные признаки состава преступления, предусмотренного ст. 335, на основании проведенной уголовно-правовой характеристики обосновано предложение о необходимости совершенствования законодательной конструкции состава преступления, предусмотренного ст. 335 Уголовного кодекса Украины, с целью ее эффективного применения на практике.

Ключевые слова: уголовно-правовая характеристика, состав преступления, уклонение от призыва, срочная военная служба, военная служба по призыву лиц офицерского состава.

On the way to European integration in terms of economic, social and political changes taking place today in our country, and given the aggravation of the socio-political situation in eastern and southern Ukraine, the problem of a strong and efficient army is a major to date and require urgent resolution. However, reform of the Armed Forces of Ukraine has several problems, including not least the problem of proper ranks of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: criminal legal description, crime, evading conscription, military service, military service officers.

України (законів і підзаконних нормативно-правових актів) у сфері проходження військової служби. У зв'язку з цим на сьогоднішній день відсутній чіткий алгоритм застосування цієї кримінально-правової норми на практиці. Так, посилаючись на різні нормативно-правові акти, можна по-різному тлумачити основні поняття й ознаки складу злочину, передбаченого ст. 335 Кримінального кодексу України.

Варто також відзначити, що ст. 335 Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність лише за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу та не передбачає відповідальності за ухилення від альтернативної служби, яка є службою, що запроваджується замість проходження строкової військової служби й має на меті виконання обов'язку перед суспільством [3, ст. 1].

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 28.
2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.
3. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 188.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.
5. Митрофанов І.І. Окремі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу / І.І. Митрофанов // Вісник КрНУ ім. М. Остроградського. – Кременчук: КрНУ, 2015. – Випуск 2 (91). – С. 187–193.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
7. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]. – 2013. – 1040 с.